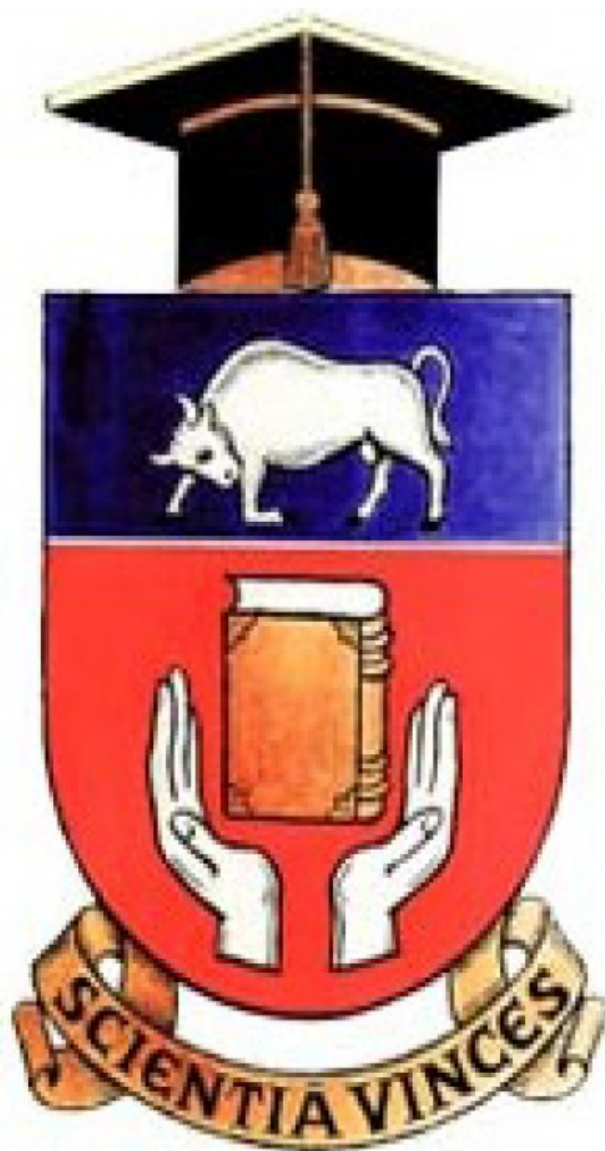

**Ministerul Educației al Republicii Moldova
Universitatea de Stat Tiraspol cu sediul la Chișinău
Catedra Științe Sociale**

**Conferința științifică internațională:
„Tineretul și globalizarea. Probleme și oportunități”
CHIȘINĂU 11-12 APRILIE 2014**

Colegiul de redacție:

Dr. Ștefan Levița

Dr. Valentin Constantinov

Prof. nadj. dr. hab. Jakub Bartoszewski (Polonia)

Prof. nadj. dr. hab. Norbert Piķuła (Polonia)

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII

„Tineretul și globalizarea. Probleme și oportunități”, conf. șt. intern. (2014; Chișinău). Conferință științifică internațională „Tineretul și globalizarea. Probleme și oportunități”, 11-12 apr. 2014, Chișinău – Chișinău : Universitatea de Stat din Tiraspol, 2014. – 250 p.

Antetit.: Univ. de Stat din Tiraspol cu sediul la Chișinău, Catedra Științe Sociale. – Texte: lb. rom., engl., pol., alte lb. străine. – Bibliogr. la sfârșitul art. – 70 ex.

ISBN 978-9975-76-125-3.

082:378.4(478-25)=00

T 62

Considerații privind Troianul nistrean (Valul Zmăului)

Dr. Sergiu Bacalov

Printre multiplele antichități ale regiunii Nistrului de Jos se evidențiază Troianul nistrean, numit și Valul Zmăului (sau al Balaurului). A fost atestat de câteva sursele istorice, datate cu începutul secolului al XIX-lea. Ar putea să existe și izvoare istorice mai vechi, care să relateze despre Troianul nistrean, însă, deocamdată, ele ne sunt inaccesibile. Acele puține surse care menționează Troianul de lângă Nistru sunt laconice și fragmentare, oferind doar informații de ansamblu, fără prea multe detalii. Totuși, și în acest caz, coroborându-le cu alte informații privitoare la acest gen de monumente istorice, putem schița o imagine de ansamblu asupra valului nistrean, și evidenția o serie de chestiuni legate direct de această impunătoare construcție arhaică. Concomitent, prin acest articol, dorim să informăm societatea și cercetătorii în privința monumentului istoric în cauză, neglijat pe nedrept de cataloagele și rutele turistice. Necesitatea diversificării potențialului turistic al regiunii nominalizate mai sus, favorizează punerea în valoare a Troianului nistrean, prin includerea lui (sau mai degrabă a acelor câteva fragmente care, eventual, s-au păstrat), în infrastructura turistică a raionului Ștefan Vodă, pe teritoriul căruia a fost amplasat în mare parte. Tangențial, acest val de pământ, de importanță culturală regională, s-a aflat în vizorul câtorva istorici, atât din Republica Moldova (Vasile Grosu¹), cât și din Ucraina (Igor Sapojnikov²), iar prezentul studiu are menirea să lărgescă arealul de cercetate a problematicii, dar și să genereze o potențială colaborare internațională.

Localizarea Troianului nistrean

Conform surselor, Troianul nistrean a fost amplasat pe malul drept al Nistrului, între orașele Ackerman și Bender, între cursul inferior al râului Botna și țărmul Mării Negre. Mai exact, la începutul secolului al XIX-lea, partea din Troianul nistrean care era încă vizibilă, începea în apropiere de actuala stațiune balneară Serghievca (raionul Belgorod-Dnestrovsk), fiind atestat de-a lungul țărmului Mării Negre (segmentul maritim al valului fost evidențiat recent de I. Sapojnikov³), apoi, în apropiere de satul Șabo, cotea spre nord, pe teritoriul orașului Ackerman, de-a lungul Limanului Nistrului, pe moșiile satelor Mologa-Sariyar și Seimeni (acum Semionovka), actualmente în raionul Belgorod-Dnestrovsk. Începând cu satul Palanca și până la conexiunea cu Valul lui Traian de Sus, în apropiere de satul Chițcani, Troianul urma cursul Nistrului, fiind amplasat pe panta răsăriteană a barierei de cumpănă a apelor acestui râu și a celor din

¹ Vasile Grosu, *Plai natal // ziarul "Natura"*, ianuarie, 2002, p. 4-5; Vasile Grosu, *Talmaza. Localitate străveche de pe malul Nistrului*, Chișinău, 2009, vol. 1, p. 60-70.

² Игорь Сапожников, *Новые картографические материалы по древним валам Буджака // Tyragetia. Arheologie. Istorie antică. Serie nouă*, vol. VII [XXII], Chișinău, 2013, c. 345-353.

³ *Ibidem*, c. 345-353.

bazinul Mării Negre. Pe acest povârniș sunt amplasate terasele Nistrului. Avem motive să admitem că Troianul nistrean se prelungea spre nord, până la râul Bâc, deoarece un val de pământ a fost atestat pe moșiile satelor Varnița («земляным валом») și Calfa («Трояновым валом»)¹, nu însă și pe cea a localității Gura Bâcului. Probabil, o parte componentă a acestui val ar putea fi și așa-numitul „val de pământ al orașului” Bender («земляным валом города»)².

Amplasarea generală a Troianul nistrean este cunoscută pe baza informațiilor oferite de *Descrierea statistică a Basarabiei propriuzise sau a Bugeacului* (elaborată în 1828 și publicată în 1898), care nominalizează moșiile le traversa valul: Șabalat, acum Sergheevca, («змеевым валом»), Șaba («змеевым валом»), orașul Ackerman («земляным валом»), Mologa («змеевым валом»), Seimeni, acum Semionovka, («змеевым валом»), Gura-Roșă, acum Kazațkoe, («земляным валом»), Han-Câșla, acum Udobnoe, și Palanca («трояновым валом»), Tudora («земляным валом»), Crostaz («земляным валом с шанцами»), Olănești («змеевым валом»), Cioburciu («земляным валом»), Talmază («земляным валом»)³, Cârnațeni («Трояновым валом, внутри участка»), Copanca («Троянова вала») și Chițcani («Трояновым валом»). În cazul ultimilor trei moșii, se pare că sunt atestate două valuri: primul, ca punct de hotar (între Cârnațeni și Chițcani: «Трояновым валом составляющим границу», Chițcani și Copanca: «Трояновым валом составляющим между», «Троянова вала, составляющей границу») și, altul, aflat în interiorul moșiilor («Трояновым валом, находящимся внутри дачи» la Cârnațeni; «под Трояновым валом, внутри участка», la Chițcani; «валом внутри дачи», la Copanca). Nu totdeauna este clar dacă sursa face referință la Traianul de Sus sau la Troianul nistrean. Doar în cazul hotarului dintre Cârnațeni și Chițcani, știm cu certitudine că acesta trecea dea lungul Traianului de Sus («Верхним Трояновым валом»)⁴. Pe moșia satului Copanca, la începutul secolului al XIX-lea exista și un lac mic (cu suprafața de 2 desetine și 2100 sajeni), având o denumire sugestivă: *Iezerul Zmăului* («Озеро Змеево»)⁵. Lipsa Troianului nistrean pe moșiile Purcari și Răscăieți în anul 1828 se explică prin faptul că această *Descriere statistică* a evidențiat valul doar în cazul în care suprafața lui nu era inclusă în circuitul agricol (categoria «неудобная земля»), de aici și concluzia, pripită în opinia noastră, că troianul, la început de secol XIX, în regiunea Nistrului de Jos, era păstrat fragmentar. Știm că, la Purcari (prin anii 60 ai secolului al XIX-lea), pe pantele Troianului creșteau vii.

¹ *Статистическое описание Бессарабии собственно так называемой или Буджака, с приложением генерального плана его края, составленного при гражданской съемки Бессарабии, производившей по Высочайшему повелению размежеванию земель оной на участки с 1822 по 1828 г.*, Аккерман, 1898, с. 301, 309.

² *Ibidem*, с. 295.

³ *Ibidem*, с. 116, 159, 163, 165, 169, 180, 185, 178, 221, 264, 272, 282

⁴ *Ibidem*, с. 310-318.

⁵ *Ibidem*, с. 318.

Însă, *Descriere statistică* sursă nu precizează în care anume parte a moșiilor (lunca Nistrului, pantă-terase, podiș-stepă) menționate mai sus, era amplasat acest val, deoarece majoritatea moșiilor satelor regiunii Nistrului de Jos includ în hotarele lor porțiuni semnificative de stepă, extinzându-se peste bariera de cumpănă a apelor. Doar în cazul satului Crocmaz se specifică faptul că niște șanțuri, probabil aflate în legătură directă cu valul de pământ, se aflau în lunca Nistrului («под земляным валом с шанцами по луку Днестра»)¹. Alte câteva detalii ne sunt sugerate de hotarnica moșiei Purcari (1814), în care, la hotarul cu Olăneștii, este menționată o construcție de pământ numită „Movila Zmăului”², amplasată pe podiș, și care, eventual, poate fi pusă în legătură cu „Valul Zmăului”. Completează aceste informații *Materialele statistice privind ținutul Ackerman*, elaborate în 1827, care atestă prezența valului la Palanca („valul Zmăului, care se întinde la Ackerman de-a lungul malului limanului, se obsevă și aici”³) și Talmaza („valul de lângă Limanul Cioburciu este numit Traian”⁴). Despre aceea că Troianul nistrean era amplasat pe pantă, în regiunea teraselor aflăm de la A. Veltman («от Аккермана вал начинается снова и идет по скату нагорного берега Днестра»⁵), iar informații suplimentare oferă A.A. Kociubinski, care relatează că, în anul 1888, acest val traversa moșia Purcarilor, trecând prin grădinele mai multor stăpâni de vii, inclusiv prin cea a lui N.I. Ghermanson⁶. Se știe că grădina lui Ghermanson se afla în Valea Cornii, pe panta nistreană a barierei de cumpănă a apelor, în cadrul teraselor. Actualmente, pe locul acestei grădini se află Vinăria Purcari⁷. *Materialele statistice privind ținutul Ackerman* (1827), precizează, pentru segmentul Troianului nistrean de lângă satul Talmaza, că valul trecea în apropiere de Limanul Cioburciului (un iezor, actualmente desecat, în care se revărsa pâraul Știubei, un afluent al Nistrului. Iezorul era amplasat între satele Talmaza și Cioburciu). Din aceste informații rezultă că

¹ *Ibidem*, c. 169.

² Sergiu Bacalov, *Regiunea Nistrului de Jos. Istorie. Genealogie. Demografie*, vol. I, Chișinău, 2013, p. 94-95.

³ «Змеин Вал, простирающийся от г(орода) Аккермана по берегу лимана, и здесь приметен» // Sergiu Bacalov, *op. cit.*, p. 161.

⁴ «Вал при Чобруцком Лимане назван Траяном» // Sergiu Bacalov, *op. cit.*, p. 183.

⁵ *Начертание древней истории Бессарабии* // А. Велтман, *Странник*, Москва, 1877, с. 214.

⁶ Via respectivă a fost plantată pe locul unui vechi cimitir, calificat „turcesc”. Vezi: A.A. Кочубинский, Тура (Тирас) – Белгород. Аккерман и его новая лапидарная надпись от 1454 года (с тремя снимками) (Продолжение) // Записки Императорского Одесского Общества Истории и Древностей, т. XXIII, Одесса, 1901, с. 103-104, 109. «Усадьба любезного хозяина грандиозного виноградного сада в 48 десятин. Но эта громадная площадь с лозою-избранником есть ничто иное, как старое турецкое кладбище, занятое под культуру. По словам винодельца, лет 20 назад осматривал это бывшее кладбище пок. Проф. В.И. Григорович, когда еще видны были могилы; но теперь ничего не заметно. Несколько лет тому назад, при работах, откопаны были горшком с тонкими серебряными монетами, большого размера, в роде пятифранковников или меджидие, и, кажется, прибавил хозяин, турецкими. К сожалению, монеты пошли по рукам и у него не сохранилось ни одного экземпляра. Само собою понятно, масса встречается костей в саду г. Германсона»

⁷ Sergiu Bacalov, *op. cit.*

Troianul nistrean nu era amplasat pe podiș, dar nici pe malul Nistrului, ci pe pantă, pe terase. În acest caz, reiese că vechile vetre ale satelor nistrene au fost cuprinse între Troian și râu, detaliu foarte important în vederea stabilirii rostului construcției respective. Astfel, am stabilit, în linii generale, lungimea (de la Bâc și Botna la Marea Neagră) Troianului nistrean și poziționarea lui geografică (terasele Nistrului), informații pe care putem folosi, în continuare, ca probe preliminare și ca puncte de pornire, în vederea examinării problemei într-un context mai larg, și evidențierii unor noi aspecte istorico-etnografice legate de acest obiectiv istoric. În perspectivă, pentru valorificare, prin includerea în circuitul turistic, urmează localizarea topografică a segmentelor de Troian pentru fiecare sat în parte.

Originea denumirii

Monumentul istoric examinat în acest studiu a fost numit în documente în două feluri: 1) „Traian” («Траян»); 2) „Valul Zmăului” («Змиев Вал» sau «Змеин Вал»). Deși sursele insistă asupra faptului că băștinașii utilizau ambele denumiri, totuși avem anumite îndoieli în privința celei de a doua noțiune.

Denumirea „traian” este, probabil, forma de influență livrescă a termenului popular „troian”, cu semnificația „val de pământ sau zăpadă”. Valurile lui Traian de Sus și cel de Jos, în Evul Mediu, erau numite „Troian”, precum, de altfel, erau numite și alte câteva valuri similare amplasate în nordul spațiului pruto-nistrean, în dreapta Prutului sau în Dobrogra, în stânga Dunării. Cel mai des, originea acestui termen este pus în legătură cu numele împăratului Traian. În calitate de prototip servind un val de pământ, situat în apropierea monumentului de la Adamclisi (*Tropeum Traiani*), iar ulterior, această denumire a fost generalizată asupra altor construcții asemănătoare (un val legendar, care începea din Ungaria, traversa Muntenia, Moldova și continua în stânga Nistrului până la râul Don¹, era numit *via Trajani* (literalmente „drumul lui Traian”), inclusiv pentru cele din sudul Basarabiei². În legătură cu acest termen, în epoca iluminismului, și îndeosebi în cea a romantismului, s-a speculat mult, ajungându-se la afirmații categorice, precum că valurile din sudul Basarabiei au fost înălțate pe vremea Împăratului Traian. Au fost și advresari, tot atât de categorici, ai acestei ipoteze de lucru, însă și în cazul lor se observă o lipsă acută de argumente, ca să se ajungă, spre final, la ideologizarea problemei troienelor basarabene, vizând „drepturile istorice” ale unor sau altor state și națiuni asupra acestui spațiu. Ținând cont de obiectivele prezentului studiu, nu ne vom opri mai mult asupra acestui subiect, pentru a nu cădea pradă mesajului ideologic. Ne vom limita doar la menționarea celei de a doua versiuni, privind originea gotică a termenului „troian”, de la „thraihan”, cu sensul „comprimat, îngust, barieră”, care ar fi putut semnifica și „hotar, frontieră”. Ceea ce ar confirma faptul că troienele basarabene au

¹ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1992, p. 32. „Valul lui Traian începe, cum am văzut cu ochii mei, cu două valuri la Petrivaradin, în Ungaria, mege spre muntele Demarcapu (Poortile de Fier), iar aici, numai cu un val, prin Valahia și Moldova, taie Prutul lângă satul Traian, Botna lângă târgușorul Căușani și, după ce străbate întreaga țară a tătarilor, se sfârșește la apa Donului”.

² *Начертание древней истории Бессарабии* // А. Велтман, *Странник*, Москва, 1877, с. 213-215.

avut rolul de linii de hotar. De asemenea, în limba vechilor goți exista cuvântul „tragjan” = „fugă, mers, sau drum”¹.

Pentru valul nistrean vom utiliza termenul Troian, pentru al putea deosebi de Traianul de Sus și cel de Jos, iar calificativul „nistrean”, are rolul de a-l deosebi de cel amplasat de-a lungul malului stâng al Prutului, între Leova și Vadul lui Isac («от Леова до с. Вадулуй-Исакчи вдоль по Пруту также видны следы его скату нагорного берега»)².

Denumirea „Valul Zmăului” (alți istorici utilizează pluralul: „Valul Zmeilor”), probabil, este doar o traducere a ucrainescului «Змиев Вал» sau «Змеин Вал», consemnat de sursele documentare întocmite în limba rusă. Deși A. Velman, susține că băștinașii numesc „troianul” și «змиев вал», totuși, ținând cont de mediul de origine a autorului, nu avem siguranța că el a avut în vedere locuitorii satelor moldovenești, deoarece calificativul „locuitorii actuali” poate face trimitere și la cei din satele ucrainești din apropierea Ackermanului, moșiile cărora erau traversate de valul respectiv («но здесь следы его, едва заметные только в некоторых местах, называются нынешними жителями змеевым валом»)³). Iar A. A. Kociubinski, atunci când subliniază, în două rânduri, faptul că valul nistrean este de fapt un «Змиев Вал», se bazează nu pe sursele etnografice, ci pe informațiile depistate în *Descrierea statistică a Bugeacului*, elaborată de Comisia Kornilovici în 1828, iar atunci când, în pofida celor afirmate de localnicii din Purcari (!), își exprimă convingerea, categorică, precum că în regiunea Nistrului de Jos nu poate ființa un val al lui Traian, el se bazează pe tradiția istorică, încetățenită în mediile științifice ale vremii, despre existența în Basarabia a două valuri cu asemenea (Traianul de Sus și Traianul de Jos), edificarea cărora era legată strict de numele împăratului roman Traian⁴. A. A. Kociubinski nu știa că moldovenii foloseau termenul

¹, *Бессарабские воспоминания А. Велтмана и его знакомство с Пушкиным*, М. 1866, с. 107.

² А.А. Кочубинский, *op. cit.*, с. 103-104. *Начертание древней истории Бессарабии* // А. Велтман, *Странник*, Москва, 1877, с. 214.

³ *Начертание древней истории Бессарабии...*, с. 214.

⁴ А.А. Кочубинский, *op. cit.*, с. 103-104.

«В Буджаке есть два т(ак) наз(азываемые) Траяновых вала, верхний и нижний. Верхний вал, составляющий северную границу старого Буджака, идет от мест. Леово на Пруте прямо на восток, чрез мест. Каушаны, до села Киркаешт, выше с. Леонтьева на Днестре, Бендер(скаго) уезда [...] вал, пройдя Каушаны, делится на двое; но, во всяком случае, это раздвоение незначительное и ветвь не доходит до Днестра у Пуркар (разст. В 35 верст)».

«Нижний Траянов ва входит в Буджак из Молдавии, из за Прута, у села Вадул луй Исаак (=Исаков брод), т(о) е(сть) в низовье Прута, и идет ломаною линиею в юго-восточном направлении на верховье приморских озер: Ялпух, Каталбуг, Китай, и оканчивается у западного берега озера Сасика или Кундука, ниже мест. Татар-Бунар, Аккерм(анскаго) уезда. Следов(ательно), оба Траяновы вала с Пуркарами дела не имеют. Но как на Пруте, так и на нижнем Днестре, встречаются по берегам отдельные земляные валы, с шанцами, известные под именем «Змеевых» (по их форме имя – ср. «Статист. описание», р. 29). Один из этих Змеевых валов и проходит, вероятно, по нагорному берегу Днестра у Пуркар. Прибавлю, что и в других местах Пуркар, у других виноделов, я слышал тоже ошибочное утверждение о присутствии Траянова вала в их садах. Очевидно, все тот-же Змеевой вал на лицо».

„troian” sau „traian” pentru desemnarea tuturor construcțiilor vechi de genul valurilor de pământ.

Deoarece majoritatea ucrainenilor s-au așezat cu traiul în regiunea Limanului Nistrului în special după 1812, putem presupune că termenul «Змиев вал» este unul de import. Această idee este confirmată de faptul că, termenul «Змиев вал» este utilizat pentru desemnarea unei serii de construcții asemănătoare, amplasate în diferite regiuni ale spațiului ucrainean, în deosebi în jurul Kievului. Astfel, constatăm că, pentru ucraineni, expresia «Змиев вал» este una generalizatoare, în același mod ca și termenul „troian” la moldoveni, ambele sintagme desemnând valuri vechi de pământ, cu sau fără șanț.

Ideea influenței ucrainene ne este sugerată de *Materialele statistice privind ținutul Ackerman* (1827), în care porțiunea de val de lângă satul Palanca, aflat în apropiere de regiunea etnografică ucraineană a Bugeacului, este numită «Змеин Вал», iar segmentul dintre satele Talmază și Cioburciu, adică într-o zonă pur moldovenească, este calificat «Траян»¹. Tot „Traian” i se spunea segmentului de val de lângă Purcari². Este interesant faptul că valurile de pământ aflate în apropierea orașului Kiev au purtat, de asemenea, două nume, unul de origine populară («Змиевы валы»), iar celălalt, este considerat, de sorginte livrească («Траяновы валы», construcția acestora fiind atribuită Împăratului roman Traian)³, deși, în opinia noastră, poate fi și o influență populară moldovenească. În secolul al XIX-lea, în contextul aprofundării confruntării ideologice, s-a făcut afirmații, bazate pe surse istorice apocrife și diferite mistificări, precum că Valurile lui Traian de lângă Kiev au fost înălțate nu de împăratul roman Marcus Ulpius Traian, ci de un misterios cneaz slav pe nume Troian, care a activat în secolul VI î. Chr.⁴ În mediul științific se admite faptul că, în Europa, inițiativa și tehnologia construcției valurilor de pământ, cu caracter defensiv, a aparținut romanilor antici, de la care s-au inspirat popoarele germane, iar de la acestea metoda a fost preluată de slavi⁵.

Sintagma «Змиев вал» este de origine populară, fiind în legătură cu cunoscutul erou din basmele ucrainene Kirilo Kojemeaka (lit. Chirilă Dubălaru), cel care a salvat orașul Kiev de un balaur uriaș, care teroriza populația locală. Kirilo Kojemeaka a înjugat

¹ Sergiu Bacalov, *op. cit.*, p. 161, 183.

² А.А. Кочубинский, *op. cit.*, с. 103-104. «Вечер 17 июня [1888 г.] я повел у крупного винодела села Пуркар, любезнаго Н.Я. Германсона»; «отмечу ошибочное указание любезнаго, что яко-бы чрез его виноградник, занимающий 48 десятин, проходит Траянов вал»; «Прибавлю, что и в других местах Пуркар, у других виноделов, я слышал то-же ошибочное утверждение о присутствии Траянова вала в их садах. Очевидно, все тот-же Змеевой вал на лицо».

³ Conform tradiției istorice din secolul al XVII-lea, împăratul Traian a purtat un război cu popoarele Scitiei, ajungând cu legiunile sale, prin regiunea nord-pontică, până în inima Asiei, în Bactriana: „Traian însuși cu oștirile a pornit pe câmpii până la Don și, trecând Donul, a intrat în Tartaria Mare, care era sub ascultarea romanilor. Așezând dar Tartaria, a dus oastea până în Bactriana, în Siria, din Siria în Egipt”. Vezi: Miron Costin, *Cronica Țării Moldovei și Munteniei // Miron Costin, Opere*, Chișinău, 1989, p. 211. Istoricii actuali neagă existența aceste campanii militare a Împăratului Traian.

⁴ В. Антонович, *Змиевы Валы в пределах Киевской земле // Киевская Старина*, ежемесячный исторический журнал, 1884, март, № 3, с. 360.

⁵ *Ibidem*, с. 363-365, 369.

balaurul la plug, iar brazda trasă de balaur a format așa-numitul «Змиев вал», adică „valul balaurului”¹. Balaurul a tras în plug până la Marea Neagră, acolo unde s-a și înecat. Prin similitudine, toate valurile vechi de pământ au fost numite de ucraineni cu termenul «Змиев вал». Cercetătorul V. Antonovici considera că legenda luptei lui Kirilo Kojemeaka cu Balaurul reflectă un epizod din lupta Rusiei Kievene cu popoarele stepelor, în special cu pecenegii² (relevant în acest sens este și cazul lui Alioșa Popovici și Tugarin Zmei, ceea ce ar sugera existența la pecenegi a unui totem Balaur, sau ceva de acest gen), demonstrând că, cel puțin unele dintre valurile de pământ de lângă Kiev au fost înălțate, pe vremea cnezului Vladimir cel Sfânt, la cumpăna secolelor X-XI, în vederea protejării cetății de scaun a cnezatului său³.

Remarcăm faptul că Zmii (Змий), ființa înjugată la plug de Kirilo Kojemeaka, a fost un balaur («по малорусски змий означает не змею, а дракона»⁴), astfel încât, termenul «Змиев вал», și în cazul Troianului nistrean (dacă totuși se va adevăra că avem de aface cu o influență lingvistică ucraineană) trebuie de tradus la singular, și nu „Valul Zmeului” ci „Valul Balaurului”. Or, în mitologia moldovenească, zmeul și balaurul reprezintă două specii diferite de ființe supranaturale: primul fiind antropomorf, având câteva elemente atrofiate de serpentoid, iar cel de al doilea este un serpentoid de mărimi uriașe, cu unul sau mai multe capete. Deși, frecvent, în basmele culese recent, sau în cele prelucrate literar, se mai confundă zmeul cu balaurul. Mai ales că, unele legende insistă asupra faptului că zmeul și balaurul sunt două ipostaze (avatare) ale aceleiași ființe, aflate în raport identic cu cel dintre broască și mormoloc. Acesta a fost unul din motivele care m-a făcut să pledez pentru forma „Valul Zmăului” (atenție!: nu Zmeului, ci Zmăului) și nu „Valul Balaurului”, pentru a lasă câmp de manevră, în cazul în care, în perspectivă, se va constata că termenul «Змиев вал» a fost cunoscut și folosit de moldovenii regiunii Nistrului de Jos independent de ucraineni. Să nu uităm că, în Muntenia și Oltenia, circulă mai multe variante ale legendei referitoare la Brazda lui Novac, care, de asemenea, a fost trasă de un balaur înjugat la plug⁵.

M-am oprit asupra formei „Valul Zmăului”, ca denumire alternativă pentru Troianul nistrean, și din motiv că, în apropiere de acest val, pe segmentul situat între satele Purcari, Olănești și Antonești, există un loc numit Movila Zmăului (în cazul în care, după cum am menționat mai sus, această movilă nu ar fi chiar un fragment din Troian), ceea ce denotă utilizarea denumirii acestei specii de ființe supranaturale în toponimia regiunii Nistrului de Jos. Reamintim că, la Copanca, exista „Jezerul Zmăului”. Toponimul „Movila Zmăului” este arhaic, fiind atestat pentru prima dată încă anul 1814, de hotarnica moșiiilor Purcari și Răscăieți⁶.

¹ *Ibidem*, c. 362.

² *Ibidem*, c. 362-363.

³ *Ibidem*, c. 355-370.

⁴ *Ibidem*, c. 361.

⁵ Vezi mai multe detalii în: Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, București, 1987.

⁶ Sergiu Bacalov, *op. cit.*, p. 94-95. „...Am început căutare hotarului satului Purcarii din gios, dinspre Olănești, începându din gura gărlii Clapa, di piste Nistrul dinspre răsărit, ce tae piste Nistrul în iasta

Rostul Troianului nistrean

În cazul Troianului nistrean, ca și alte construcții de acest fel, nu se cunoaște cu siguranță caracterul lui aplicativ, scopul inițial pentru care a fost creat. Probabil a fost un edificiu *multifuncțional*, modul utilizării lui variind de la o epocă la alta (de aici și problema datării Troianului nistrean). În această privință sunt în vogă două opinii: a) Troianul privit ca obiectiv cu caracter militar, un sistem defensiv (val, cu gard de nuiele sau palisadă de lemn (de tip palancă sau parcan), eventual din piatră, și turnuri de pază, amplasate la o anumită distanță unui de altul pe toată lungimea valului; lângă val – un șanț, cu țepușe dispuse oblic; un efectiv semnificativ de ostași, având o bună organizare, care asigurau paza și deservirea fortificației; sate sau cătune, ale căror locuitori trebuiau să asigure cu produse alimentare unitățile militare responsabile de „troian” etc.).

Punctul slab al acestei ipoteze constă în faptul că ea se bazează pe analogii, pe când, de fapt, Troianul nistrean n-a fost cercetat arheologic, de aceea nu cunoaștem nici un detaliu referitor la sistemul lui de construcție. Nu se știe cu siguranță dacă el a avut șanț sau nu (la Crocmaz, în lunca Nistrului, existau niște șanțuri, însă nu există siguranța că sunt în legătură directă cu Troianul; de asemenea, A.A. Kociubinski susține că valul nistrean avea șanț: «на нижнем Днестре, встречаются по берегам отдельные земляные валы, с шанцами, известные под именем «Змеевых»¹), deoarece în cazul existenței șanțului caracterul militar, defensiv, al troianului, nu mai poate fi exclus. În legătură cu șanțul, apare problema poziționării lui în coraport cu valul, deoarece doar în acest mod putem afla dacă troianul a fost edificat pentru stoparea unor agresori din stânga Nistrului, sau a celor din stepa Bugeacului.

Cartografierea satelor actuale din regiunea Nistrului de Jos în coraport cu Troianul (vezi **Harta**), ne face să presupunem că valul, dacă a avut caracter militar defensiv, atunci misiunea lui era de a proteja localitățile riverane de potențialele atacuri ale unor locuitori (nomazi sau sedentari) ai stepei bugecene. În secolul al XIX-lea, vetrele satelor de la Nistrul de Jos, în cea mai mare parte sau extins, sau au fost strămutate, „pe deal”, adică pe povârniș, pe terasele Nistrului, iar anterior, din considerații practice, ele s-au aflat chiar în lunca Nistrului. Sursele etnografice atestă că, în epoca războaielor ruso-turce (secolul XVIII – începutul secolului XIX), Balta Nistrului (un vast spațiu mlăștinos, acoperit cu stufării și zăvoaie) servea locuitorilor ca loc de refugiu în caz de primejdii, deci era o adevărată barieră naturală. Rolul de barieră naturală l-a avut și Limanul Nistrului. În aceste condiții, Troianul nistrean, ca construcție defensivă, pare, mai curând o măsură de protecție în coraport cu stepa Bugeacului. Reamintesc să resursele de hrană

parte în gura gărlii lui Ghiorghieș, și din gura gărlii aceștia drept la deal, pe matcă văi Rădilui, tăind în giumătați matca văi și, din vârful dealului unde sfârșește matca văi, drept la deal spre apus și cam spre amiază, piste câmpul, drept până la o beșcă de movilă ce este în prijma *Movilii Zmăului*, mai din sus, și de acolo tot piste câmpul pe podiș pân la fundul Văi Brajilor și matca văi în gios, pân la un pâlcu de spini, și de acolo drept piste Dialul Temizănilor până la Podul lui Osman ce este în matca Șuchiurului, și de acolo drept la deal, la o movilă ce iaste deasupra Șuchiurului între Carahasan, în culmea dealului, din care movilă să vede satul Carahasan...”.

¹ A.A. Кочубинский, *op. cit.*, c. 103-104.

și apă (din pricina cărora, re regulă, se luptă oamenii) sunt mai bogate și variate în valea Nistrului decât în stepă. Evident, condițiile naturale au variat de la o epocă la alta, iar situația din secolele XVII-XIX nu poate fi aplicată, spre exemplu, pentru mileniiile II-I î. Chr. Totuși, în contextul examinării problematicei Troianului nistrean, în nici un caz nu trebuie să neglijăm rolul de barieră naturală, cel puțin pentru o anumită perioadă, avut de Balta și Limanul Nistrului;

b) Obiectiv care a avut rolul de semn de hotar, fixând frontierele unui trib, formațiune statală sau altă formă de organizare umană. Această idee a fost lansată în contextul examinării rolului Valurilor lui Traian de Sus și de Jos, a căror poziționare geografică, pe multe segmente, nu este favorabilă pentru acțiuni cu caracter defensiv. Valurile au fost trasate practic în linie dreaptă, ceea ce denotă mai degrabă fixarea unor hotare.

* * *

Caracterul fragmentar al surselor istorice referitoare la Troianul nistrean, precum și lipsa cercetărilor arheologice, ne obligă să ne abținem de la lansarea unor concluzii științifice finale. Însă, nu putem să reiterăm că, în pofida acestui fapt, Troianul nistrean poate fi introdus în circuitul turistic, prin valorificarea elementelor etnografice, care sunt destul de variate, și prezintă un interes major pentru publicul larg.

